

ПСИХОЛОПІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ, СХИЛЬНОЇ ДО ПЕРЕБУВАННЯ У ДЕСТРУКТИВНИХ КУЛЬТАХ

УДК: 159.923.2:291.68

Гуз Н.В.

У статті наведені результати та висновки проведеної роботи, метою якої було теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей особистості, схильної до перебування у деструктивному культі.

Ключові слова: деструктивний культ, психологічні особливості особистості, релігійність, психологічна залежність.

В статье предоставлены результаты и выводы проведенной работы, целью которой было теоретическое обоснование и эмпирическое исследование психологических особенностей личности, склонной к вовлечению в деструктивный культ.

Ключевые слова: деструктивный культ, психологические особенности личности, религиозность, психологическая зависимость.

The results and conclusions of the research are submitted in the article, which is focused on the theoretical basis and empirical analysis of the psychological peculiarities of personality, which has inclination to be involved into the destructive cult.

Keywords: destructive cult, the psychological peculiarities of personality, religious, psychological dependence.

Широке розповсюдження нетрадиційних релігійних рухів, що мають характер тоталітарних сект і різноманітних окултних течій, відносно недавнє явище в Україні.

Особливо сильно загострює дану проблему зацікавленість лідерів деструктивних культів у вербуванні молодих дієздатних людей у віці від 16 до 30 років, що є основою функціонування і резервом розвитку суспільства.

Перебування людини в «секті» часто призводить до глибоких і таких, що надзвичайно важко піддаються лікуванню, порушенням психічного здоров'я. Найяскравішим і дуже актуальним в даний час феноменом, який ілюструє стан глибокої психологічної залежності, виступає діяльність позаконфесійних утворень (куди входять релігійні, езотеричні і теософські об'єднання і т.д.). Подібні позаконфесійні утворення виступають своєрідною нішею для дезадаптованої особистості, у якій актуалізуються механізми психологічного захисту.

Виходячи з важливості зазначених питань, недостатньої їх розробленості в теорії та практиці сучасної психології, була проведена наступна робота, метою якої було теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей особистості, схильної до перебування у деструктивному культі.

Об'єктом дослідження стала особистість, схильна до перебування у деструктивних культах, предметом – психологічні особливості особистості, схильної до перебування у деструктивному культі.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали основні принципи сучасної психології (принцип детермінізму, об'єктивності, єдності фізіологічного і психічного, єдності свідомості і діяльності, розвитку); основні положення системно-структурного підходу (Б.Г.Ананьєв [1], В.О.Ганзен [4], Б.Ф.Ломов [6], та ін.); структурно-функціональний підхід Т.Парсонса [8]; основні принципи гуманістичної психології (К.Левін [5], Г.Оллпорт [10]); основні положення символічного інтеракціонізму (Дж. Мід [12], Ч. Кулі [11]) та культурно-історичної психології (Л.С.Виготський [3], О.Р. Лурія [7]); теорія розвитку Е.Еріксона [9].

У дослідженні використана система методів та процедур отримання даних, що включає: системно-структурний метод; метод спостереження; метод констатувального експерименту; психодіагностичний метод; метод математико-статистичної обробки матеріалу.

До психодіагностичного комплексу увійшли наступні основні методики: Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI), методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела і М.Фергюсона; методика «Вихід зі складних життєвих ситуацій» Є.П.Ільїна, методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Даркі.

Вибірку дослідження склали 750 осіб, які були розподілені на три групи за критерієм релігійної ідентичності.

Дослідження психологічних особливостей особистості, схильної до перебування у деструктивних культурах, здійснювалося у декілька етапів.

На першому, організаційно-підготовчому етапі, здійснювалося вивчення стану проблеми, розробка програми дослідження, формулювання робочих припущень, вибір методів дослідження.

Другий, емпіричний етап, передбачав збір фактичних даних. На цьому етапі ми за допомогою вибраних методів і методик вивчали особливості особистості атеїстів, православних та осіб, що перебувають у деструктивних культурах для того, щоб правильно зрозуміти їх сутність та своєрідність.

Третій етап передбачав якісну і кількісну обробку даних.

Емпіричне дослідження проводилось нами у два етапи.

На першому етапі за допомогою Фрайбурзького особистісного опитувальника (FPI) визначався особистісний профіль віруючих і атеїстів. Здійснювалася якісна і кількісна обробка даних: розраховувалися показники описової статистики, проводилося порівняння груп за критерієм Ст'юдента.

З метою вивчення критеріїв релігійності психологічні показники, що свідчать про здатність людини опанувати складності життя, були піддані кластеризації. За результатами кластеризації вибірка була розподілена на три групи за ознаками деструктивної поведінки: еталонну, основну та контрольну.

За результатами кластеризації в еталонну групу, з високими показниками деструктивності увійшло 117 осіб. З них 105 представників релігійних культів воцерковлених, 9 православних воцерковлених, 3 атеїсти.

Основну групу склали 203 особи з помірними показниками деструктивності. З них 45 представників релігійних культів (далі сектантів) воцерковлених і 52 сектанта не воцерковлених, разом 97 сектантів, 44 православних віруючих воцерковлених і 4 не воцерковлених – разом 48 православних і 48 атеїстів.

Контрольну групу з низькими показниками деструктивності склали 430 осіб: 98 сектантів (не воцерковлених), 83 православних (з них 26 воцерковлених, 63 не воцерковлених), 249 атеїстів.

Згідно з іншим визначенням, релігійна ідентичність це «колективне почуття приналежності до релігійної спільності як вища форма лояльності, на основі віри в загальних богів, релігійні ідеї, культ предків» [2].

У православ'ї використовується термін «воцерковлений» для визначення християн, які не просто хрещені в православної церкві, але і дотримують обрядову сторону релігії: хто регулярно причащається і регулярно відвідує служби, зазвичай підтримує соціальні відносини в межах своєї церковної громади, входить до певної приходської субкультури [2].

У нашому дослідженні термін «воцерковленість» ми вживаємо не тільки по відношенню до православних віруючих, але і для визначення віруючих деструктивних культів, які беруть участь у церковному житті.

Отримані групи порівнювалися між собою за досліджуваними показниками. На основі аналізу організованості структур кореляційних матриць за методом О.В. Карпова проводилася оцінка гомо/гетерогенності структур індивідуально-особистісних показників соціальної адаптованості у групах, що досліджувалися.

На другому етапі простежувалися особливості груп за додатковими показниками. Всі учасники дослідження додатково обстежувалися за методиками: методикою діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Даркі, методикою діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела та М. Фергюсона, методикою «Вихід зі складних життєвих ситуацій». Вивчалися особливості прояву показників емоційного реагування та опанування труднощів життя у кожній з досліджуваних груп. Отримані дані метою відокремлення значущих класифікаційних показників були піддані дискримінантному аналізу.

На четвертому етапі передбачалося здійснення інтерпретації отриманих даних, формулювання висновків, практичних рекомендацій, розробка прогнозу розвитку особистості, схильної до перебування у деструктивному культурі, в майбутньому.

На цьому етапі на основі якісної і кількісної обробки отриманих даних ми не тільки описували досліджуване явище, констатували наявність його певних властивостей і особливостей, але й робили узагальнювальні висновки щодо закономірностей його функціонування і прояву.

Теоретико-емпіричне дослідження особистості, схильної до перебування у деструктивних культурах, проводилося з урахуванням основних психодіагностичних принципів (ненанесення збитку досліджуваному, компетентності, неупередженості, конфіденційності та обізнаної згоди).

Після проведення дослідження ми отримали наступні дані та зробили наступні висновки.

Особистісний профіль групи атеїстів лежить у межах середніх значень. Найбільші показники простежуються за шкалами реактивної агресивності і екстра-інтроверсії (6,58; 6,37 відповідно) найнижчі показники – за шкалами депресивності, спонтанної агресивності (5,11; 5,51 відповідно). Для них характерна помірна вираженість ознак психопатизації екстравертивного типу,

агресивних тенденцій до соціального оточення з прагненням до домінування, екстравертованості.

Особистісний профіль групи сектантів відрізняється найбільшим розмахом показників за шкалами опитувальника: від 7,06 за шкалою дратівливості до 4 за шкалою маскулінізм – фемінізм. Група відрізняється також високими балами за шкалою невротичності (6,85) і низькими балами за шкалою врівноваженості (4,18). Таке поєднання показників вказує на нестійкий емоційний стан зі схильністю до афективної поведінки, виражений невротичний синдром астенічного типу при низькій захищеності до стрес-факторів звичайних життєвих ситуацій, невпевненістю у собі, песимістичністю, пасивністю.

Для особистісного профілю групи православних характерно високі показники за шкалами дратівливості і емоційної лабільності (6,34 і 5,82 відповідно) і низькі показники за шкалами депресивності і маскулінізм – фемінізм (4,29 і 4,37 відповідно). Середньостатистичного суб'єкта з високими балами дратівливості і емоційної лабільності відрізняє нестійкий емоційний стан зі схильністю до афективного реагування, часті коливання настрою, підвищена збудливість, дратівливість, недостатня саморегуляція.

У групі сектантів у порівнянні з групою атеїстів спостерігаються більш високі показники за шкалами невротичності, депресивності, дратівливості на рівні статистичної значущості $p < 0,001$ і більш низькі показники за шкалами спонтанної агресивності ($p < 0,05$), здатності до спілкування, врівноваженості, реактивної агресивності, відвертості, екстра-інтроверсії, маскулінізм-фемінізм на рівні статистичної значущості $p < 0,001$.

Група православних у порівнянні з групою атеїстів проявляє більш низькі показники за шкалами невротичності, спонтанної агресивності, депресивності, здатності до спілкування, реактивної агресивності, екстра-інтроверсії, емоційної лабільності, маскулінізму – фемінізму на рівні статистичної значущості $p < 0,001$.

Таким чином, можна зробити попередній висновок про вплив релігійної ідентичності на формування індивідуально-особистісних особливостей, як способів подолання складних життєвих ситуацій.

На основі проведеного факторного аналізу виділено основні внутрішні чинники деструктивної поведінки особистості.

До першого чинника, який враховуючи зміст показників і їх вагу, отримав назву невротизації, увійшли шкали: невротичності з ваговим коефіцієнтом 0,648, депресивності – 0,643, образи – 0,579, почуття провини – 0,547, врівноваженості – 0,544, екстра-інтроверсії – 0,360.

У другий чинник увійшли показники: спонтанної агресивності – 0,669, екстра-інтроверсії – 0,479, маскулінізму-фемінізму – 0,375, підозрілості – 0,456, образи – 0,359, почуття провини – 0,352. У сукупності ці показники, на нашу думку, відображають вольовий компонент особистості, в основі якого лежить стійкість і керованість емоційних реакцій (у нашому випадку навіпаки – некерованість і нестійкість), активність-пасивність, спрямованість-хаотичність дій. Тому цей фактор отримав назву анархічність.

До третього чиннику увійшли: шкала спонтанної агресивності – 0,719, відкритості – 0,592, маскулінізму-фемінізму – 0,449, почуття провини – 0,375, екстра-інтроверсії – 0,364. Враховуючи досвід спілкування з контин-

гентом обстежуваних і отримані емпіричні дані, цей фактор відображає домінуючо-залежний стиль поведінки, тому отримав назву маніпулятивність.

Було виділено три компонента деструктивної поведінки у осіб, що перебувають у деструктивних культурах.

Першим компонентом деструктивності виступає невротизація особистості, яка характеризується нездатністю чи небажанням витримувати навантаження, підвищеною стомлюваністю і виснажливістю, замкнутістю, низьким контролем емоційних станів, недовірливістю, низькою стресостійкістю, невпевненістю у собі, байдужістю, апатією, песимістичністю, схильністю до депресії.

Другим компонентом деструктивності, котрий відображає дефіцити вольової сфери особистості, виступає анархічність. Він проявляється у неорганізованості у поведінці, високій реактивності і схильності до імпульсивних реакцій, насамперед агресивних, відсутністю стійких мотивів і низьким контролем поведінки, нездатністю підкоряти свої дії поставленим цілям, пасивністю, зайвою обережністю, підозрілістю, суттєвистістю, відсутністю внутрішнього спокою.

Третій компонент деструктивності визначено як маніпулятивність і характеризує домінантно-залежний стиль поведінки. Основною характеристикою зазначеного стилю є розбіжність між бажанням контролювати оточуючих, намаганням до влади, фантазією величності і низьким рівнем можливості реалізувати свої внутрішні наміри. Звідси постійне відчуття невдоволеності, прояви агресивності, що змінюються покірністю, пасивністю.

Наведені висновки дають змогу розробити практичні рекомендації та прогноз розвитку особистості, схильної до перебування у деструктивному культурі в майбутньому.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Выбóрковíе психологические труды / Ананьев Б.Г. — М. : В 2-х т. Педагогика, 1980. - Т. 1. - 232 с; т. 2. - 288 с.
2. Василевич Н. Социальный аспект религиозной идентичности / Н.Василевич/ Режим доступа до видання: <http://churchby.info/rus/59/>.
3. Виготський Л.С. Історія розвитку вищих психічних функцій / Виготський Л.С. — М. : Педагогика, 1983. - 54 с.
4. Ганзен В. А. Системний опис в психології / Ганзен В.А. - Л. : 1984. — 176 с.
5. Левин К. Теория поля в социальных науках / К.Левин. — СПб. : Речь, 2000. — 213 с.
6. Ломов Б.Ф. Методологічні та теоретичні проблеми в психології / Ломов Б.Ф. — М. : Педагогика, 1984. — 444 с.
7. Лурія О.Р. Етюди з історії поведінки / Лурія О.Р. - М. : Педагогика-Прес, 1993. - 224 с.
8. Парсонс Т. Структура соціальної діяльності / Т.Парсонс — М. : Наука. 2002. — 343 с.
9. Ериксон Е. Ідентичність: юність та кризис / Ериксон Е. [пер. с англ. А.Д. Андреевой] [Під заг. ред. А.В. Толстих]. — М. : Вид. група «Прогрес», 1996. — 344 с.
10. Allport G.W. Personality and Social Encounter. Boston / Allport G.W. Beacon Press, 1960.

11. Cooley Ch. Human Nature and the Social Order / Cooley Ch. - N.Y., 1964, p. 166.
12. Mead G.H. Mind, Self and Society / Mead G.H. - Chicago, 1936, p. 90.

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF PERSONALITY, WHICH HAS AN INCLINATION TO BE INVOLVED INTO THE DESTRUCTIVE CULT

Guz Nadezhda

Abstract. *The article presents the results and conclusions of the research which is revealed in identifying a theoretical basis and psychological peculiarities of personality, which has an inclination to be involved into the destructive cult.*

The object of the research is a person inclined to stay in the destructive cults, the subject is psychological peculiarities of personality, which has an inclination to be involved into the destructive cult.

Theoretical and methodological foundations for the research were the basic principles of modern psychology (the principle of determinism, fairness, unity, physiological and psychical unity of consciousness and activity of the main principles of systematic and structural approach, structural and functional approach, Parsons' basic principles of humanistic psychology which are the main provisions of the symbolic interactionism and cultural and historical psychology, the theory of Erikson.

A system of methods and procedures for obtaining the data, including systematic and structural method: the method of observation, experimental method; psychodiagnostic method, mathematical and statistical processing of the material, was used in the research.

The psychodiagnostic complex includes the following main methods: Frayburg Personality Inventory (FPI), a technique for diagnosing the level of personal feelings of loneliness D. Russell and M. Ferguson, the method of «Out of difficult life situations» E.P. Ilina, method of diagnosis indicators and forms of aggression of Bass/Darkey.

The sample of the research consists of 750 people who were divided into three groups by religious identity.

Theoretical and empirical analysis of personality, which has an inclination to be involved into the destructive cults, was conducted with the main principles of psycho-diagnostic.

ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сакалюк О.

УДК 378.091.12.-051:373.3]:159.942.5

У статті розглянуто сутність поняття «емпатійна культура», проаналізовано рівні емпатійних ставлень, доведено необхідність формування емпатійної культури у майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: *емпатія, культура, емпатійні ставлення, емпатійна культура.*